

КОНКУРЕНЦІЯ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ, СТРУКТУРА, КЛАСИФІКАЦІЯ, ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ, ПРІОРИТЕТИ ТА ПРОБЛЕМИ

Є.І. Мусієнко,

М.В. Галенко,
студентка

Дніпропетровська державна
фінансова академія

Стаття присвячена розкриттю сутності таких соціально-економічних категорій, як «конкуренція», «конкурентоспроможність» та «конкурентні переваги», дослідженню особливостей, визначенню пріоритетів, проблем конкурентоспроможності національної економіки України та пошуку можливих шляхів їх вирішення. Досліджено основи конкурентоспроможності національної економіки в контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Ключові слова: конкуренція, функції конкуренції, конкурентна політика, конкурентоспроможність, суб'єкт господарювання.

Постановка проблеми та її актуальність: Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є основною турботою кожної держави, яка дбає про економічне зростання і досягнення необхідного рівня національної безпеки [8, с. 27].

Як показує досвід країн з розвинутою ринковою економікою, а також український досвід, нормальне функціонування ринку товарів і послуг неможливе без здорового змагання економічних суб'єктів за переваги споживачів з метою отримання найбільшого прибутку.

Особливо актуальна ця проблема для України, де конкуренція є необхідним і найважливішим елементом ринкового механізму економічних зв'язків між виробниками і споживачами. В умовах глобалізації економіки та інтеграції України у європейський простір проблема конкуренції набуває особливого значення, тому що конкуренція хоч і пов'язана з певними витратами, але разом із тим забезпечує величезний економічний

ефект, стимулюючи зниження цін, підвищення якості та асортименту продукції, яка випускається, впровадження науково-технічних досягнень тощо. Тому питання конкурентоспроможності національної економіки є дуже актуальним, а пошук шляхів для його вирішення має стати елементом державної структурної політики України. Крім того, в умовах процесу глобалізації та інтернаціоналізації проблеми забезпечення конкурентоспроможності виходять на перший план, оскільки лише конкурентоспроможність гарантує виживання товаровиробника і на внутрішньому, і на зовнішньому ринку. Конкурентоспроможність товару є проявом конкурентоспроможності підприємства, а конкурентоспроможність останнього відображає конкурентоспроможність країни в цілому, тобто конкурентоспроможність національної економіки [8, с. 28].

Конкурентоспроможність країни є одним з найвпливовіших показників, який не лише охоплює суто економічні наслідки

найважливіших для стабільного зростання неекономічних явищ, таких як якість політичних процесів і управління суспільством, рівень освіти, наукова база, верховенство закону, культура, система цінностей та інформаційна інфраструктура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що на сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення поняття „конкуренція». В економічній літературі воно має різноманітні інтерпретації, по-різному аналізується, перш за все, в залежності від того, до якого економічного об'єкта воно застосовується: до національної економіки в цілому, галузі, підприємства, продукції.

Вивченню питань, пов'язаних із конкурентоспроможністю національних економік, присвячено чимало наукових досліджень як у світовій економічній літературі, так і в роботах вітчизняних вчених-економістів. Проаналізуємо декілька наукових праць вітчизняних авторів.

С.Ю. Хамініч [11, с. 20-26; 12, с. 22-24] досліджувала проблеми та пріоритети конкурентоспроможності національної економіки України. У своєму дослідженні вона розглянула ключові завдання економічної політики України, основні чинники досягнення підвищення конкурентоспроможності національної економіки та наслідки економічної політики держави, а також основні напрями вирішення проблем, пов'язаних з конкурентоспроможністю національної економіки. У своїх роботах вона зробила аналіз категорії «конкурентоспроможність» на основі єдиних методологічних позицій, розглянула суть та значення конкурентоспроможності із урахуванням особливостей розвитку національної економіки в умовах глобалізації. У результаті своїх досліджень вона дійшла висновків, що для стабільної конкурентоспроможності національної економіки України слід удосконалити та розвивати взаємодію всіх суб'єктів господарювання на засадах освітнього, наукового та інноваційного потенціалів. На її думку, для України впровадження інноваційної моделі економіки сприятиме прискоренню трансформаційних процесів, входженню держави

до світових ринків товарів та послуг, створенню умов для розвитку науки, удосконаленню й ефективному використанню освітнього потенціалу підприємств – як суб'єктів господарювання в державі, запровадженню інноваційних технологій, що зумовлює підвищення конкурентоспроможності національної економіки України.

М. Бутко [5] розглянув проблеми державного регулювання як інструменту підвищення конкурентоспроможності регіонів і дійшов висновків про те, що найголовнішим є те, що вдосконалення державного регулювання регіонального розвитку переконливо ставить на порядок денний необхідність створення спеціального центрального органу виконавчої влади. У своїй роботі він проаналізував досвід країн Східної Європи і на цій основі і дійшов висновку, що створення спеціального центрального органу виконавчої влади дозволить спочатку загальмувати, а в подальшому унеможливити поглиблення диспропорцій економічного і соціального розвитку між регіонами, досягти позитивних тенденцій у нарощуванні темпів економічного зростання, активізувати інвестиційні процеси. На сучасному етапі це дозволило б Україні сконцентрувати зусилля на розвитку інституційного, законодавчо-нормативного, науково-методичного забезпечення та мобілізації всіх регіональних ресурсів для реалізації загальнонаціональних інтересів.

В.Г. Бодров [2, с. 67-74] дослідив конкурентоспроможність національної економіки в контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів; проаналізував конкурентні переваги економіки України, позитивні та негативні наслідки вступу до СОТ; обґрунтував головні завдання системи державного управління у сфері забезпечення конкурентоспроможності національного виробництва. Він у своїй роботі визначив вісім основних пріоритетів сучасного етапу реформування української економіки задля реалізації яких найважливішою умовою є досягнення соціального консенсусу, загальнонаціональної згоди всіх здорових сил суспільства на основі широкого громадського діалогу, порівняння різних поглядів та ідей із

метою усвідомленого вибору ефективних шляхів реінтеграції в постіндустріальну цивілізацію, забезпечення високих стандартів добробуту для всіх.

Н. Гражевська [5, с. 54-63] розглядала проблему забезпечення конкурентоспроможності національної економіки з урахуванням суперечливої взаємодії трьох провідних атракторів структурування глобального світогосподарського простору – інформаційно-технологічного, фінансово-економічного, соціалізаційного – та вибудовування на цій основі системи стратегічних пріоритетів і переваг довгострокового розвитку України. За результатами свого дослідження вона дійшла висновків, що національна конкурентоспроможність виявляється у динамічній стійкості економічної системи щодо зовнішніх та внутрішніх потрясінь, її здатності забезпечувати високу якість життя населення на основі ефективної системи виробництва товарів і послуг. У своїй роботі з трьох груп факторів формування конкурентних переваг (ресурсних, операційних і стратегічних) вона виділяє, на її погляд, найважливіші за сучасних умов – стратегічні. Зробивши висновки про те, що сучасні тенденції розвитку національної економіки не відповідають постіндустріальному вектору глобальних перетворень, вона виокремила п'ять ключових проблем, які гальмують розвиток національної інноваційної системи. За результатами аналізу проблеми забезпечення конкурентоспроможності національної економіки вона робить висновки про те, що системні перетворення в Україні потрібно аналізувати з огляду на взаємопов'язаності глобальних та локальних трансформацій з урахуванням загальноцивілізаційних тенденцій інформатизації, постіндустріалізації та соціалізації сучасної ринкової економіки. У цьому контексті підвищення національної конкурентоспроможності невіддільне від позиціонування нашої країни в глобальному середовищі як постіндустріальної та соціально орієнтованої держави, здатної забезпечити високу якість життя населення на основі ефективної системи виробництва товарів та послуг.

О.В. Єною [6, с. 18-23] розглядалася

проблема конкурентоздатності як основи розвитку економіки України в глобалізованому світі. У цій роботі було проаналізовано рейтинги окремих товарів на внутрішньому ринку України, а також оцінка конкурентоздатності України за даними ЈАА. За результатами дослідження було зроблено висновки про те, що в сучасній глобалізованій економіці конкурентоздатність є основою процвітання високорозвинутих країн, українська економіка може бути конкурентоздатною тільки на основі інноваційного шляху розвитку, наступальна стратегія менеджменту українських підприємств повинна бути спрямована в ті галузі, в яких ми маємо переваги, а саме, аерокосмічну галузь, важке машинобудування, нафтохімію, металургію та сільське господарство.

Метою статті є дослідження і розкриття найважливіших проблем низького рівня конкурентоспроможності економіки України; визначення системних перешкод формування інноваційної моделі економічного розвитку національної економіки; надання пропозицій щодо врегулювання, у тому числі законодавчо, економічних питань задля набуття Україною статусу конкурентоспроможної країни.

Виклад основного матеріалу. Головною силою ринкової економіки є конкуренція товаровиробників. Підприємства вступають у конкурентну боротьбу за економічно вигідні умови виробництва й реалізації товарів з метою отримання прибутку [8, с. 28].

Конституція України, прийнята 26 червня 1996 р., встановивши норму щодо державного захисту конкуренції в підприємницькій діяльності, цим самим проголосила, що Україна є державою з ринковою економікою. Проте як на той час, так і сьогодні мало хто може стверджувати, що ми живемо в умовах ринкової економіки. Зрозуміло, що Конституція України встановила принцип, згідно з яким має розвиватися економіка, але механізми регулювання запрацюють тільки тоді, коли буде створено відповідний інструментарій, коли на більшості ринків буде існувати досконала конкуренція.

Конкуренцію, як і конкурентоспроможність, можна розглядати на різних рівнях,

між якими існує тісна залежність. Між собою конкурують товари – за покупця, товаровиробники (підприємства) – за частку ринку і, відповідно, за свої прибутки, галузі – за ринки, у т.ч. зовнішньоекономічній діяльності, держзамовлення, інвестиції. Конкуренція виконує в ринковій економіці певні функції.

Найважливішими економічними функціями конкуренції є:

а) *функція управління*: механізм ринку гарантує за умов ефективної конкуренції, що робоча сила та капітал будуть спрямовані у найпродуктивніші галузі їхнього застосування, де виробляються товари та послуги, на які існує попит з боку споживачів;

б) *функція розподілу*: прийнята ринком пропозиція є масштабом при розподілі доходів чи прибутку окремого підприємства;

в) *заохочувальна функція*: конкуренція створює для підприємств високий стимул для досягнення за рахунок економії витрат та за рахунок застосування новітніх технологій переваг у конкуренції перед іншими підприємствами; це є вирішальним внеском до науково-технічного прогресу [4, с. 32].

Конкуренція сприяє витісненню з виробництва неефективних підприємств, раціональному використанню ресурсів, запобігає диктату виробників-монополістів по відношенню до споживача. Критерієм адаптації підприємств до ринкових умов господарювання є рівень конкурентоспроможності.

Свого часу конкурентоспроможність держави значною мірою залежала від наявності у неї трьох основних факторів виробництва – природних ресурсів, трудових ресурсів та капіталу. З розвитком виробництва і технічним прогресом конкурентоспроможність стали визначати фактори вищого рівня, так звані розвинуті. Це насамперед інфраструктура країни, її науковий потенціал, рівень освіти населення тощо. Але визначальну роль у створенні конкурентних переваг відіграють спеціалізовані фактори, спеціальна інфраструктура, спеціальні знання у вигляді науково-технічних баз даних за окремими галузями і виробництвами, наявність фахівців відповідного профілю знань тощо [8, с. 28].

Суть конкуренції полягає передусім у тому, що самостійні та незалежні одне від одного підприємства прагнуть на ринку перемогти своїх конкурентів завдяки досягненню кращих результатів та сконцентрувати цим самим у своїх руках якомога більшу частку попиту чи пропозиції. Передумовою конкуренції є свобода прийняття рішень для всіх учасників ринку: споживач мусить мати принципову свободу прийняття рішень стосовно того, що він хоче купити, а підприємець стосовно прийняття рішень про інвестування, виробництво та збут. Свобода споживання покупця та свобода інвестування підприємця є невіддільним наріжним каменем всякої системи, заснованої на засадах конкуренції [4, с. 31].

Об'єктом конкурентоспроможності національної економіки виступає національне середовище (правове, економічне та соціальне), в якому змагаються фірми [1; 7].

Для підприємств конкуренція означає водночас шанс та ризик. При прийнятті своїх рішень підприємства мають орієнтуватися на індивідуальні бажання споживачів, що знаходять свій прояв на ринку, бо за умов дієвої конкуренції щодо кількості, ціни та якості врешті-решт саме сукупність споживачів визначає ринковий успіх якогось підприємства. Визначення побажань споживачів є процесом пошуку, у якому мають постійно бути задіяними підприємства. При цьому не кожне рішення підприємства, незалежно від того, чи стосується воно інвестування чи виробництва та пропозиції нових продуктів, урешті-решт виявляється на ринку вірним.

Отже, за умов ринкової економіки рішення окремих підприємств приймаються завжди з ризиком помилкової оцінки динаміки ринку [10, с.332]. Поки функціонує динамічна конкуренція, на ринку постійно відбуватиметься компенсація окремих помилкових підприємницьких рішень, таким чином вдасться уникнути негативних наслідків у загальноекономічному масштабі.

Економічне формулювання конкуренції відрізняється від формулювання правового, а правове формулювання є, в свою чергу, неоднорідним залежно від того, про

яку галузь права йдеться. Навіть у межах однієї й тієї ж галузі права можуть існувати відмінні формулювання.

У правовому значенні поняття конкуренції визначено в Законі України «Про захист економічної конкуренції», під економічною конкуренцією розуміється змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття, завдяки власним досягненням, переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку.

Національна конкурентоспроможність у дослідженні Всесвітнього економічного форуму визначається з погляду перспектив середньострокового (п'ять років) економічного зростання і трактується як «здатність підтримувати стійкі темпи росту реального прибутку на душу населення, що вимірюється темпами росту валового внутрішнього продукту у розрахунку на душу населення у постійних цінах» [8]. Із аналізу праць багатьох авторів, які розглядали проблему конкурентоспроможності національної економіки, можна виокремити поняття конкурентоспроможності національної економіки. Отже, конкурентоспроможність національної економіки – це складна соціально-економічна категорія, яка залежить від багатьох факторів, провідну роль серед яких на сьогодні відіграють бізнесове та трудове середовище; економічна та технологічна інфраструктура; освіта та професійні навички; підприємництво та розвиток підприємств і інновації, – і є засобом забезпечення більш високого та стійкого економічного зростання (через стимулювання інвестицій у нові технології та розвиток інноваційного бізнесу) і підвищення добробуту суспільства [8, с. 29]. Для оцінки конкурентоспроможності використовуються ресурсний, факторний та рейтинговий підходи [9].

Як економічна категорія конкурентоспроможність національної економіки має певні особливості [1; 7].

З метою досягнення і забезпечення ви-

сокого рівня конкурентоспроможності урядом застосовуються певні важелі (методи), які можна поділити на конкурентні та протекціоністські. Доцільним є застосування змішаної системи методів підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Економічні інструменти підвищення конкурентоспроможності національної економіки поділяють на цінові та нецінові, адміністративні та ринкові [1; 7].

Отже, виходячи з усього вищевикладеного слід звернути особливу увагу на багатогранність та складність такої соціально-економічної категорії, як «конкурентоспроможність». Це доводить необхідність і важливість державного регулювання з метою вирішення питання підвищення конкурентоспроможності української економіки.

Стан сучасних міжнародних економічних відносин відзначається процесами глобалізації, яка приносить позитивний ефект лише тим країнам, які мають більш потужний конкурентоспроможний потенціал, залишаючи іншим країнам місце аутсайдерів. Більшість країн світу забезпечує зростання своєї виробничої конкурентоспроможності за рахунок використання інновацій, розробки високотехнологічної продукції, створення якої неможливе без розвитку науково-технічного потенціалу, для оцінки якого використовують такий показник, як витрати на інновації, який відображає здатність країни до інноваційної діяльності [8, с. 30-31].

Найважливішими проблемами низького рівня конкурентоспроможності економіки України є: низька продуктивність праці; дешева робоча сила; низька якість вітчизняної продукції; недостатня забезпеченість аграрного сектору високоефективною технікою, що не дозволяє створити додаткову конкурентну якість продукції сільського господарства тощо.

Найбільш загрозливою для України є не просто неконкурентоспроможність продукції, підприємств, галузей, національної економіки в цілому, а несумісність технологій, низька здатність економіки до залучення інвестицій, а також структурна та інституціональна несумісність.

Особливо турбує невпинне погіршення показників майже всіх напрямів інноваційної діяльності, без чого неможливо досягти стійких процесів економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності.

Серед системних перешкод формування інноваційної моделі економічного розвитку в Україні необхідно зазначити насамперед такі:

- обмеженість фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень і впровадження інноваційних розробок, зокрема у напрямі створення новітньої техніки та технологій, що не відповідає стратегії розвинених країн, спрямованої на збільшення зазначеного показника;

- недосконалість чинної нормативно-правової бази регулювання та стимулювання інноваційної діяльності; несформованість механізмів стимулювання зацікавленості великих корпоративних структур у комерціалізації результатів наукових досліджень;

- існування перешкод для формування ринку інноваційної продукції в Україні тощо.

Суттєве постаріння дослідно-лабораторного оснащення та зниження кваліфікаційного рівня наукових кадрів, що обслуговують це устаткування, посилення диспропорцій розвитку науково-технічної інфраструктури значно обмежують можливість створення конкурентоспроможного інноваційного продукту.

Важливим індикатором ефективності структурних зрушень в напрямі підвищення конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення її сталого динамічного зростання є збільшення частки середньо- та високотехнологічних секторів економіки [8, с. 32-33].

З метою вирішення проблем, що постали перед Україною з приводу набуття статусу конкурентоспроможної країни, вкрай важливими є врегулювання, в тому числі законодавче, таких питань:

- забезпечення оновлення, модернізації виробничих потужностей, в першу чергу, підприємств високотехнологічних та наукоємних галузей п'ятого й шостого технологічних укладів; нарощування частки

машинобудування (перш за все, за рахунок підвищення рівня інновативності), враховуючи ключове значення для технологічного переозброєння всіх галузей виробництва;

- створення сприятливих умов для залучення в Україну іноземних інвестицій;

- зменшення виробничих витрат підприємств за рахунок упровадження високих ресурсозберігаючих технологій;

- проведення ефективної політики щодо амортизаційних відрахувань;

- проведення антидемпінгових, спеціальних та інших розслідувань та ужиття заходів щодо захисту внутрішнього ринку.

Крім того, для розв'язання завдань у справі підвищення конкурентоспроможності підприємств держава повинна додержуватися певних пріоритетів [8, с. 33]. У світовій економіці існують «золоті правила», дотримуючись яких країна досягне підвищення чи збереження своєї конкурентоспроможності [9].

Економічний успіх держави, тобто її конкурентоспроможність, безпосередньо визначається наявністю в неї конкурентоспроможних галузей і виробництв.

Безумовно, що жодна з країн, навіть найрозвинутіша, не ставить за мету досягнення ефективної конкуренції по всьому спектру продукції, яку вона може потенційно виробляти. Пріоритет надається лише тим секторам економіки, які мають реальні умови для отримання конкурентних переваг на світовому ринку.

Для України особливо актуальним є визначення на державному рівні (на основі проведення прогностно-аналітичних досліджень тощо) основних стратегічно важливих, притаманних саме Україні, пріоритетних опорних галузей промислового виробництва. Саме вони повинні узяти на себе провідну роль у розвитку економіки та зайняти ключові місця в її структурі. Це насамперед переробні галузі матеріаловиробляючого комплексу (металургійна, хімічна, будівельних матеріалів), наукоємні й високотехнологічні галузі машинобудування та оборонної техніки, а також легкої і харчової промисловості.

Стрижнем сучасної української моделі

конкурентоспроможності економіки має стати реалізація та використання конкурентних переваг, головним джерелом яких для окремих учасників ринку є спроможність до самостійного генерування інновацій, а на рівні економіки в цілому – запровадження стимулів до інвестування в інноваційний розвиток. Як свідчить світовий досвід, установлені конкурентоспроможності досягають країни, що можуть оптимально реалізувати свої переваги, орієнтуючись на прискорений науково-технічний та інноваційний розвиток, використання інформаційних і телекомунікаційних технологій, постійне підвищення якості продукції і продуктивності праці.

Для інноваційної моделі характерним є використання більш ефективних методів опосередкованого впливу: сприяння розвитку конкурентного середовища за рахунок наукових знань, технологій та інформації; надання пріоритетної підтримки розвитку

науки і освіти; забезпечення захисту інтелектуальної власності; наявність технологічного та виробничого потенціалу – матеріальних і людських ресурсів, здатних забезпечити випуск конкурентної високотехнологічної продукції; забезпечення підвищення якості робочої сили та випереджальної динаміки зростання її вартості та інше [8].

Висновки. За результатами дослідження й аналізу конкуренції та конкурентоспроможності національної економіки України на сучасному етапі ми виокремили та структурували найважливіші проблеми низького рівня конкурентоспроможності економіки України; визначили системні перешкоди формування інноваційної моделі економічного розвитку в Україні; надали пропозиції щодо врегулювання, у тому числі законодавчого, економічних питань задля набуття Україною статусу конкурентоспроможної країни.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Базиліук Я.Б.* Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення: Монографія. – К.: НІС, 2002.
2. *Бодров В.* Основи конкурентоспроможності економіки України // *Фінанси України.* – 2007. - № 9. – С. 67-74.
3. *Бутко М.* Державне регулювання як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіонів // *Економіка України.* – 2007. - № 6. – С. 36-44.
4. *Буянова Н.А.* Основні функції та стан конкуренції в Україні // *Формування ринкових відносин в Україні, 2007.* – № 6 (73). – С. 31 – 33.
5. *Гражєвська Н.* Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі // *Економіка України.* – 2008. - № 9. – С. 54-63.
6. *Єна О.* Конкурентоздатність – основа розвитку економіки України в глобальному світі // *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій.* – 2005. - № 2 (3). – С.18-23.
7. *Кобиляцький Л.С.* Управління конкурентоспроможністю: Навчальний посібник. – К.: Зовнішня торгівля, 2003.
8. *Механік О.В.* Конкурентоспроможність як соціально-економічна категорія: сутність, структура, класифікація, основи формування // *Формування ринкових відносин в Україні.* – 2006. - № 10. – С. 27-34.
9. *Огляд економічних індексів: Індекс конкурентоспроможності / Л. Мусіна, О. Попов, О. Билим та ін. / Міністерство економіки з питань європейської інтеграції України та Програми Розвитку ООН в Україні . - Випуск 2:– К., 2004.*
10. *Сучасна економічна теорія і стабілізаційні моделі у відкритому суспільстві / О.П. Романюк, О.І. Кілієвич, В.В. Юрчишин, О.В. Мертенс – К. Вид-во УДАУ при Президентові України. – 1998. – 332 с.*
11. *Хамініч С.* Конкурентоспроможність національної економіки: особливості, пріоритети та проблеми // *Актуальні проблеми економіки.* – 2007. - № 4. – С. 20-26.
12. *Хамініч С.* Проблеми та пріоритети конкурентоспроможності економіки України //

